

Kalafatics Zsuzsanna

„s egy nemzedéket / Vakít, őrjít és veszejt e korcs világ” – Bárdköltészeti szerepfelfogások

Viczai Péter: *Viszockij nyomában avagy a Nord-jelenség. Versek, dalok, anekdoták*

1980-ban, épp a moszkvai olimpia idején halt meg a korlátokat semmibe vevő, meg nem alkuvó, szertelen, szabadságszerető költő-énekes, Vlagyimir Viszockij, aki már életében legendává vált. Szimbolikusan, egyben sorsszerűnek tekinthető, hogy halála egybeesik a szovjet világ politikai és kulturális szétesésének, a birodalom meggyengülésének nyilvánvalóvá válásával. E korszakhatárnak is tartott esemény 40. évfordulójára látott napvilágot a Hungarvox Kiadó jóvoltából Viczai Péter *Viszockij nyomában, avagy a Nord-jelenség* című könyve, mely egy két évvel korábban, 2018-ban megjelent kötetének (*Gennagyij Nord, avagy az „Ismeretlen Viszockij”*) átdolgozott, kiegészítette változata. A szerző, Viczai Péter Oroszországban is elismert Viszockij-kutató, aki rendkívül sokat tett a költő személyiségének és munkásságának magyarországi megismertetéséért és népszerűsítéséért. Az elmúlt évtizedekben rendszeresen szervezett a Brezsnyev-korszak ikonikus alakját középpontba állító kiállításokat, felolvasásokat, szerkesztett tanulmány- és fordításköteteket, maga is fordította Viszockij verseit, előadásokat tartott és számos ismeretterjesztő írást szentelt a Voznyeszenszkij által a „Haza lelkiismeretének” nevezett bárdnak.

A 135 oldalas könyv két jól elkülöníthető részből áll. Az elsőben található írások mintegy kalauzul szolgálnak a bárdok világába, mivel bennük a szerző számot vet a Viszockij-jelenséggel és hatásával, így Gennagyij Nord dalköltészetével és előadásaival. Viczai olvasmányos stílusának köszönhetően az orosz kultúrában kevésbé jártas olvasók is jól követhetik és könnyen megérthetik, hogy miért került e két név egymás mellé, milyen vonások rokonítják e két művészt. A kiadvány második részében Nord műveiből kapunk ízelítőt, még hozzá két nyelven. A kiválasztott művek egyrészt eredeti nyelven is szerepelnek, másrészt Viczai Péter fordításában magyarul is olvashatjuk őket. Ez a megoldás több előnnyel is jár, többek közt azzal, hogy az oroszul tudók így egybevetethetik a szövegeket, értékelhetik a fordítói megoldásokat, valamint kedvet kaphatnak a saját változat létrehozásához. A szerzőt elsősorban és nem titkolt módon az ismertközlés szándéka vezérli, ezzel magyarázható, hogy az egyes tanulmányokban, valamint az előszóban és utószóban gyakran találkozhatunk Viszockijjal kapcsolatos jellegzetes fordula-

tokkal, publicisztikai klisékkel. Ezzel együtt azonban írásaiban olyan problémák, irodalomtörténeti és -elméleti szempontok is felvillannak, amelyek a Viszockij-kutatás meghatározó irányvonalai közé tartoznak. Gondolok itt a több mint 700 verset magába foglaló, enciklopédikusan sokrétű költői életmű tematikus, műfaji és stilisztikai megközelítésére, a lírai hősök szerepeinek a számbavételére, a tematikus ciklusok összeállításának lehetőségére, a viszockiji művészet gyökereinek és párhuzamainak a vizsgálatára.

A kötet másik hőse Gennagyij Nord kortárs alkotó, akinek a neve ugyan jól ismert Oroszországban, de korántsincs olyan kultusza, mint a példaképének tekintett Viszockijnak. Mint az a könyvből és a szerző nyilatkozataiból, interjúiból is kiderül, Viczai Péter és Nord jó barátok, s nem csak Viszockij iránti lelkesedésük kapcsolja őket össze. Közös pontot jelent a hatvanasok nemzedékéhez tartozó Rimma Kazakova személyének és munkásságának tisztelete is. A szovjet-orosz költőnő lakásán ismerkedtek meg, ahol Viczai többször is vendégeskedett a kétezres évek elején. Ez idő tájt pedig itt, Kazakova lakásának egyik szobájában élt a kanadai emigrációjából 14 év után hazatérő Nord. Később az előadóművész gyakran énekelte Kazakova megzenésített verseit. Ezek közül *A város* Viczai Péter fordításában a könyvben is olvasható.

A könyv középpontjában a szerzői dalok költő-énekesei állnak, akiket az orosz kultúrában bárdoknak neveznek. A szerzői dal műfaja az olvadás időszakában, az ötvenes években jelent meg a nem hivatalos kultúra részeként. Gyökereit tekintve azonban sokkal korábbi időszakra nyúlik vissza, hiszen az énekelt vers szinte minden nép kultúrájában, költészeti múltjában megtalálható. A bárd többféle művészeti ág szintézisét valósítja meg, mivel egy személyben dalszerző, saját szövegeinek megzenésítője és előadója. Az előadásmódtól az előadó színpadi jelenléteig mindent a személyesség elve határoz meg. Mélyen intim és vallomásos jellegű művészet, amely azonban képes a közösség érzetét kialakítani a befogadóval, az előadás mindenkor hallgatójával, így csökkentve és leküzdve az előadó és közönsége közti távolságot. A szerzői dal műfajának rendkívüli népszerűségéhez az is hozzájárult, hogy képviselői kendőzetlenül, a cenzúrával és a hatalom hivatalos álláspontjával szembehelyezkedve beszéltek a szovjet kor emberének problémáiról. Nem véletlen, hogy Viszockij verseit az illegálisan, szamizdatban megjelenő, a brezsnyevi korszak utolsó nagy irodalmi botrányát kiobbantó *Metropol almanachban* (1979) is megtaláljuk.

A szerzői dalnak több korszakát különböztetik meg, ahogy erre Birjukova nyomán Viczai Péter is utal. Viszockij az alapítók, a műfaj klasszikusai közé tartozik Bulat Okudzsavával, Alekszandr Galiccsal és Jurij Vizborral egyetemben. A második vonulatot Birjukova bárd-médiának nevezi, s olyan előadóművészeket, dal- és zeneszerzőket sorol ide, mint például Alekszandr Rozenbaum, Jurij Antonov és

Alekszandr Zsurbin. Rájuk már kevésbé jellemző a spontaneitás. A harmadik csoport képviselői pedig inkább már énekesek, őket (köztük Borisz Grebenscsikovot, Viktor Cojt, Jurij Sevcsukot) bárd-rock néven emlegetik.

Viczai Péter írása csak megerősíti azt, hogy mennyire összetett a Viszockij-jelenség, milyen sokirányú kutatást kell folytatnia annak, aki ezt a komplex művészi teljesítményt meg szeretné ragadni és le szeretné írni. A könyv szerzőjének megközelítésében három szempont válik hangsúlyossá. Az egyik a karizmatikus személyiségű bárd alakja köré szövődő mítosznak a vizsgálata, annak a bemutatása, hogy a Taganka színésze miként vált korának bálványává, hogyan alakult ki és tart napjainkig is a Viszockij-kultusz. Különösen érdekes Viszockij magyarországi recepciójának a felvázolása, a legfontosabb magyar interpretációk megemlézése, melyek Földes Hobo László, Horányi László és Sipos Mihály nevéhez fűződnek. Viszockij verseinek közel felét lefordították már magyarra, a fordítók között Baka István, Baranyi Ferenc mellett ott találjuk Marosi Lajost, Szöllősi Dávidot, Cseh Károlyt és Viczai Pétert is.

A kortársai úgy tekintettek Viszockijra, mint olyan emberre, aki mindig, minden körülmények között igazat mond. Ez a megközelítésmód jelentősen hozzájárult mind a költői szó, mind a költő személyének szakralizálásához. Pjotr Vajl és Alekszandr Genisz szerint Viszockij nemcsak alkotó, hanem hős is, saját életének lírai hőse, ez pedig egyedi viselkedésmódot jelent. Ahogy fogalmaznak: „Viszockij mindig »Viszockijt« alakította.” Ez a szerep azonban sokféle elemből, köztük a törvényen kívüli, az iszákos fenegyerek, a lovag, a romantikus lázadó, a népi hős, a folyton úton levő vándor stilizált alakjából tevődik össze.

Viczai másik hangsúlyos szempontja a Viszockij-dalok nyelvi kifejező eszközeinek, szókészletének a vizsgálata. A harmadik megközelítési irány pedig a bárd zenei világának, zenei kódrendszerének összetevőit tárja fel. A szerző vázlatos áttekintése felsorakoztatja mindazokat a zenei műfajokat (rögtönzött többszólamú karének, szon, románc, operett, kocsma-, katona-, tolvaj- és börtöndalok) és stílusokat (oroszláda, jazz, swing, kabarézene, rock and roll), amelyek hatással voltak Viszockij előadói művészetének formálódására.

Nord zenéje és előadói karaktere inkább a könnyűzene világához áll közel, ahogy erre Viczai Péter párhuzamai (Korda György, Karel Gott, Szenes Iván, Gilbert Becaud, Maurice Chevalier, Charles Aznavour, Toto Cutugno) is rámutatnak. Ugyanakkor amiatt, hogy Nord is gyakran saját szövegeit zenésíti meg és adja elő a csak rá jellemző egyedi, érzelmvezérelt stílusában, munkássága a bárdok művészetével szintén rokonítható. A könyv szerzője néhány tematikus, műfaji és motívumbeli hasonlóságot fel is villant Viszockij és Nord alkotásiban, jelezve, hogy a téma még elmélyültebb feltárára vár. Nord pályája Viszockij jegyében indult, Viczai részletesen beszámol kettejük találkozásáról. Viszockij halála évében, 1980-

ban, Kalinyingrádban az akkor 26 éves Nord előadta néhány dalát a költőt vendégül látó baráti körben. A pályakezdés legendásított története szerint az ott elhangzó rövid viszockiji mondat „Írj!”, hatással volt a fiatal tehetség gondolkodásmódjára és művészetére, mondhatni, eldöntötte a sorsát. Nord Viszockijhoz hasonlóan sokoldalú művész, volt televíziós és rádiós műsorvezető, szerepelt tévéfilmekben és színpadokon, ismert szonénekes, verseket és dalokat ír. Ez idáig 23 verseskötete és 34 zenei albuma jelent meg. Viczai Péter válogatásába elsősorban az áradó érzelmű, felfokozott emocionális töltetű versek és dalszövegek, az aforisztikus, anekdotikus humoreszkek, illetve a humoros, ironikus négy sorosok kerültek.

Nord a dalköltészet állandó témáit szövegeivel meg: szerelem, halál, barátság, természet, élet. Hosszabb alkotásainak lírai hőse gyakran vall Oroszországhoz való mély kötődéséről (*Kupolák, Szent Oroszhoz!*), az idő és a szerelem múlása miatti fájdalmáról (*Ennyi volt, Üres szavak...*). A hol melankolikus, hol patetikus hangvételt mintegy ellensúlyozzák a *Viccek és aforizmák* és a *Négy sorosok* című részben közölt komikus, vicces szövegek. Különösen ezeken érződik, hogy mennyire közelinek érzi a fordító Nord világát és humorát, így fordítói megoldásai egyéni kreativitásról tanúskodnak. Az azonban erős túlzás, hogy ezek a sztereotípiákra épülő, férfiközpontú szösszenetek valódi humorremekművek lennének.

Viczai Péter Nord alkotásából válogatva külön kiemeli a „ljaguhiknak” nevezett négy sorosokat. A műfaji megjelölés Nordtól származik, egyik versének a címében is szerepel ez a szó, amely az orosz népnyelvben békát jelent, arra asszociál. A ljaguhik valójában szórakoztató, anekdotikus, ironikus, csipkelődő versek, amelyek gyakran emlékeztetnek a kabarétréfákra, viccekre. Viczai Péter a bevezetőben ki is tér arra, hogy vonzzák ezek az anekdotikus, humoros történetek, ugyanakkor fordítói kihívást is lát a szójátékok, csattanók magyar nyelvi megfelelőjének megtalálásában. Ha Viczai Péter fordítói teljesítményét tesszük mérlegre, akkor összességében elmondható, hogy rá is jellemző a formahűség, ami egyébként a magyar versfordítói hagyomány része. Ugyanakkor jól egyensúlyoz az értelmi és a zenei megfelelés követelményei között, nem mindig ragaszkodik az eredeti szöveg mondatfűzéséhez, kifejezéseinek szó szerinti fordításához. Érezhetően fontos a fordító számára az, hogy a magyar olvasó felé úgy közvetítse az orosz kulturális kontextust, hogy a befogadás ne okozzon nehézséget.

Noha a választott művek nem győznek meg arról, hogy Nord költői tehetsége olyan átható és sokszínű lenne, mint elődjéé, az azért elmondható, hogy eddigi életműve érdekes színfoltja a kortárs bárdköltészetnek. Viczai Péter célkitűzése, azaz Viszockij költői, dalszerzői hagyatékának az ápolása és továbbörökítése, Nord munkásságának a megismertetése, úgy vélem, sikerrel megvalósult.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020)